Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfântul Grigorie Palama
Venerabilul Hierotheos Vlachos din Nafpaktos

Sursa: Venerabilul Hierotheos Vlachos de Nafpaktos: „ Psihoterapie ortodoxă ”.

Dezvoltarea învățăturii Sfântului Isaac Sirul despre cele trei cunoașteri ne oferă oportunitatea de a merge mai departe și de a vedea subiectul cunoașterii lui Dumnezeu conform Sfântului Grigorie Palama, creștinul athonit. Când omul se înalță de la cunoașterea trupească la cunoașterea psihică și de la cunoașterea psihică la cea spirituală, atunci îl vede pe Dumnezeu și dobândește cunoașterea lui Dumnezeu, care este mântuirea sa. Cunoașterea lui Dumnezeu, așa cum se va dezvolta mai jos, nu este cerebrală, ci existențială, adică întreaga existență a omului este informată de această cunoaștere a lui Dumnezeu. Dar pentru ca omul să ajungă la această cunoaștere, trebuie să preceadă o curățire a inimii, adică o vindecare a sufletului, a minții și a inimii. „Fericiți cei curați cu inima, căci ei vor vedea pe Dumnezeu” (Matei 5, 8).

Dar să privim lucrurile mai în detaliu.

După cum s-a observat, Varlaam a susținut că cunoașterea lui Dumnezeu nu este o chestiune a lui Dumnezeu care teoretizează, ci o chestiune a intelectului uman. Putem, spunea el, dobândi cunoașterea lui Dumnezeu prin filosofie, motiv pentru care i-a plasat pe Profeți și Apostoli, care au văzut Lumina necreată, într-o poziție inferioară filozofilor. El a numit Lumina necreată sensibilă, creată și „inferioară intelectului nostru”. Cu toate acestea, Sfântul Grigorie Palama, purtătorul Tradiției și om al revelației, a susținut contrariul. În teologia sa, este prezentată învățătura Bisericii, conform căreia Lumina necreată, adică viziunea lui Dumnezeu, nu este pur și simplu o viziune simbolică, nu este sensibilă și creată, nici inferioară intelectului, ci este teoză. Prin teoză, omul are dreptul să-L vadă pe Dumnezeu. Și această teoză nu este o stare abstractă, ci o unire a omului cu Dumnezeu. Adică, omul, considerând Lumina necreată, o vede pentru că este unit cu Dumnezeu, o vede cu ochii săi interiori și cu acei ochi fizici, care au fost transformați de energia lui Dumnezeu. Prin urmare, theoria este o uniune a omului cu

Dumnezeu. Și această uniune este cunoașterea lui Dumnezeu. Atunci omul are dreptul să-L cunoască pe Dumnezeu. Și această cunoaștere este mai presus de cunoașterea umană și mai presus de senzație.

Sfântul dezvoltă sporadic toată această teologie în toate lucrările sale. Totuși, întrucât nu intenționăm în acest capitol să prezentăm sistematic toată învățătura Sfântului Grigore cu privire la cunoașterea lui Dumnezeu, ne vom limita la analiza punctelor centrale ale învățăturii sale, așa cum sunt prezentate în lucrarea sa principală „Despre cei care odihnesc cu sfințenie” (vezi Publicații Patristice „Grigore Palamas”, Operele lui Grigore Palamas, Volumul 2, Tesalonic 1982, SRL). Din nou, trebuie adăugat că nu vom prezenta toată învățătura, așa cum este expusă în această lucrare „Despre cei care odihnesc cu sfințenie”, ci doar punctele centrale. Imediat după pasaj, va fi citată pagina cărții la care ne referim.

Un pasaj caracteristic în care această învățătură a sfântului este prezentată pe scurt este următorul. „Dar cel care a renunțat la toate relațiile descendente ale sufletului familiar, naiv și a fost eliberat de toate prin respectarea poruncilor și apatia care rezultă din aceasta, a transcendut orice activitate cognitivă prin rugăciune extinsă, sinceră și imaterială și a fost inclus în inaccesibil prin unirea cu necunoscutul, el singur strălucește, lumină de fapt și prin lumina fiind Dumnezeu și lumina văzătorului în vederea și bucuria acelei lumini și cunoaște cu adevărat transcendentul și neînțelesul lui Dumnezeu, nu mai presus de puterea intelectuală a minții singure, aceasta umană, glorificându-L pe Dumnezeu - căci multe dintre creaturi sunt mai presus de ea - ci și mai presus de acea uniune cât se poate de transcendentă, prin care numai mintea este dincolo de intelect. Ea este unită «într-o imitație divină a minților cerești»” (pp. 522-524).

În acest pasaj se vede învățătura centrală a sfântului. Pentru ca omul să ajungă la teoria Luminii necreate, trebuie să taie orice relație a sufletului în jos, să se detașeze de tot, prin păzirea poruncilor lui Hristos și, cu apatia care vine din păzirea poruncilor, să transcendă orice activitate cognitivă „prin rugăciune extinsă, sinceră și imaterială”. Prin urmare, este necesară în prealabil vindecarea omului, care se realizează prin poruncile lui Hristos și prin eliberarea sufletului de relația păcătoasă cu toate lucrurile create. Omul este înconjurat de strălucirea inaccesibilă „prin unirea cu cel suprem necunoscut”. El îl vede pe Dumnezeu prin unire. Astfel devine lumină și este văzut prin lumină. „... lumină în fapt și

prin lumină fiind văzută...”. Văzând Lumina necreată, el Îl cunoaște pe Dumnezeu, dobândește cunoașterea lui Dumnezeu, deoarece atunci cunoaște cu adevărat „supranaturalul și de neînțelesul lui Dumnezeu”.

Sfântul dezvoltă această învățătură în alte părți ale operei sale menționate anterior.

Viziunea lui Dumnezeu, contemplarea Luminii necreate, nu este o viziune estetică, ci este teoza omului. Vorbind despre viziunea lui Dumnezeu în Moise „într-un fel și nu în enigme”, el amintește pasajul Sfântului Maxim Mărturisitorul conform căruia „teoza, un fel de strălucire inerentă, care nu are geneză, ci este o manifestare inventată în valori, iar mintea și rațiunea transcendente în nemurirea ființelor, unire veșnică mistică cu Dumnezeu...” (p. 618). Viziunea Luminii necreate este, așadar, teoza omului. El îl vede pe Dumnezeu prin teoză și nu prin cultivarea rațiunii. Viziunea Luminii necreate este numită dar îndumnezeitor. Nu este un dar al naturii umane create, ci al Duhului Sfânt. „Astfel, darul îndumnezeitor al Duhului este o lumină secretă și lumina îi face divini pe cei care au îmbogățit-o, nu numai cu lumină i-am umplut pe acești oameni cu un dar, ci și cu cunoaștere și o viață evlavioasă dăruită lor” (p. 634). Astfel, viziunea lui Dumnezeu nu este exterioară, ci se realizează prin theosis (p. 458).

Această teoză este unire și comuniune cu Dumnezeu. Potrivit sfântului, theoria Luminii necreate nu este doar abstracție și decizie, ci unire și expunere. „Teoria nu este doar abstracție și decizie, ci unire și expunere, după îndepărtarea a tot ceea ce impresionează mintea de jos, realizată în mod misterios și secret prin harul lui Dumnezeu, sau mai degrabă după încetarea sau chiar o creștere a abstracției” (p. 186). Theoria Luminii necreate este participare și „comuniune teurgică” (pp. 1858, 188 și 190). Astfel, theoria Luminii este unire, chiar dacă nu este permanentă în imperfect, iar unirea Luminii este viziune. „Ființa acestei lumini este o viziune a unirii, chiar dacă nu durează pentru totdeauna; dar unirea luminii, ce altceva este ea, sau viziune?” (p. 478).

Sfântul Grigorie vorbește despre extaz. Dar acest extaz, în învățătura patristică, nu are nicio legătură cu extazul religiilor Pitice și ale altor religii. Extazul este atunci când mintea, în rugăciune, își lasă deoparte relațiile cu ființele, mai întâi „cu cele josnice și ticăloase și cu toate lucrurile simple, apoi cu lucrurile dintre ele...” (p. 476). Extazul este în principal o îndepărtare de mintea lumească și carnală. Prin rugăciune

sinceră, mintea „există din toate ființele” (p. 476). Acest extaz este superior teologiei abstracte, adică teologiei contemplative, și este potrivit doar celor care au dobândit detașarea, dar nu este încă unire, „cu excepția cazului în care mijlocitorul stă în înaltul extremităților fizice, așteptând făgăduința Tatălui, strălucind de sus și prin revelație, conducând la viziunea luminii” (pp. 476-478). Cu alte cuvinte, extazul, care este rugăciunea mentală neîntreruptă în timpul căreia mintea omului are o amintire neîntreruptă a lui Dumnezeu și nu are nicio legătură cu patimile și cu așa-numita lume a păcatului, nu este încă unire cu Dumnezeu. Această unire a omului cu Dumnezeu are loc atunci când Paracletul vine la cel care se roagă, care stă în palatul extremelor naturale și așteaptă făgăduința lui Dumnezeu, și îl prinde în contemplarea Luminii necreate. Strălucirea lui Dumnezeu este cea care arată unirea lui Dumnezeu cu omul.

Viziunea, îndumnezeirea și unirea cu Dumnezeu sunt cele care oferă omului cunoașterea existențială a lui Dumnezeu. Apoi, omul dobândește cunoașterea reală a lui Dumnezeu. Darul îndumnezeitor al Duhului Atotsfânt, care este o Lumină secretă, îi face pe cei care l-au dobândit lumină divină și nu numai că îi umple cu Lumina veșnică „ci și cu cunoaștere și o viață evlavioasă dăruită” (p. 634). Omul în această stare dobândește cunoașterea lui Dumnezeu. La învățătura lui Varlaam că Dumnezeu este cunoscut de cele mai teoretice dintre toate ființele, adică de filosofi, și că cunoașterea lui Dumnezeu „prin iluminarea minții... nu este în niciun fel adevărată” (p. 564), Sfântul Grigore răspunde că „Dumnezeu este cunoscut nu numai de ființe, ci și de cei care nu sunt ființe în primul rând, adică de cei necreați și de lumina veșnică și lumina tuturor ființelor care este cea mai iluminată”. Această cunoaștere este oferită de acum înainte celor vrednici prin Lumina necreată ca o logodnă „și de-a lungul veacului necreat, luminându-i neclintit”. Tocmai din acest motiv este adevărată teoretizarea sfinților, „și cel neadevărat, spunând acestea despre Dumnezeu, s-a îndepărtat de cunoașterea divină” (pp. 564-566). Astfel, oricine înțelege greșit și nesocotește teoria despre Dumnezeu, care oferă adevărata cunoaștere, este lipsit de cunoașterea divină, în realitate Îl ignoră pe Dumnezeu.

Acestea arată că viziunea lui Dumnezeu, îndumnezeirea, unirea și cunoașterea lui Dumnezeu sunt strâns legate între ele. Nu pot fi înțelese independent. Întreruperea acestei unități îl îndepărtează pe om de cunoașterea lui Dumnezeu. Baza epistemologiei ortodoxe este iluminarea și revelația lui Dumnezeu în inima purificată a omului.

După cum s-a văzut, această teologie este dincolo de cunoașterea umană. Teoria Luminii necreate este o transcendere a oricărei activități cognitive și devine „deasupra vederii și cunoașterii” (p. 508). Deoarece teoria Luminii necreate este oferită inimilor credincioșilor și desăvârșiților, din acest motiv ea „depășește lumina cunoașterii” (p. 448). Și nu este doar superioară luminii cunoașterii umane „din lecțiile grecești”, dar Lumina acestei teorii diferă și de „cunoașterea din Scripturile divine”, întrucât lumina Scripturilor este asemănată cu o lampă care strălucește într-un loc întunecat, în timp ce teoria Luminii necreate seamănă cu steaua strălucitoare care strălucește ziua, adică soarele, „ziua strălucesc ca un fosfor, care este soarele” (p. 448). Harul îndumnezeirii este o virtute dincolo de fire și dincolo de cunoașterea umană (p. 616).

Teoria Luminii necreate și cunoașterea derivată din ea nu este o dezvoltare a puterii logice, nu este o perfecțiune a naturii logice, așa cum susținea Varlaam, ci este deasupra logicii. Este cunoaștere oferită de Dumnezeu celor cu inima curată. Cel care susține că darul îndumnezeitor este o dezvoltare a naturii logice, se opune Evangheliei lui Hristos. Dacă îndumnezeirea ar fi un dar natural, atunci toți ar trebui să fie Dumnezeu, unii mai puțin, alții mai mult. Totuși, „sfinții devin îndumnezeiți prin fire”, ei sunt născuți din Dumnezeu, lor Dumnezeu le-a dat puterea „să devină copii ai lui Dumnezeu” (pp. 620-622).

Teoria Luminii necreate, care oferă omului cunoașterea lui Dumnezeu, este perceptivă și suprasenzorială. Ochii fizici sunt transformați și astfel văd Lumina necreată, „secreta, inaccesibila, imateriala, necreata, îndumnezeitoarea, eterna”, care este „splendoarea firii divine, slava divinității, măreția împărăției cerești” (p. 606). Această Lumină este invizibilă simțurilor, dacă nu este transformată de Duhul Sfânt. „Vedeți cât de invizibilă era lumina aceea simțurilor, dacă nu era transformată de Duh?” (p. 454). Apostolii au văzut Lumina necreată, așa cum spune Sfântul Maxim, a cărui învățătură este citată de Sfântul Grigorie Palama, „alternarea energiilor sensibile, pe care Duhul le-a activat în ei” (p. 454).

Teoria Luminii necreate și cunoașterea care vine din ea nu sunt superioare doar naturii și cunoașterii umane, ci și virtuții. Virtutea și imitarea lui Dumnezeu ne pregătesc pentru unirea divină, dar această unire secretă este ritualizată prin Har. „Căci orice virtute și imitarea lui

Dumnezeu în noi este o pregătire pentru unirea divină, iar harul ritualizează unirea secretă” (p. 616).

Astfel, îndumnezeirea, care este scopul vieții spirituale, este manifestarea, manifestarea lui Dumnezeu în inima curată a omului. Această vedere a Luminii necreate este cea care creează bucurie spirituală în suflet. Căci, potrivit Sfântului Grigorie Palama, o caracteristică a acelei Lumini este încetarea plăcerilor și patimilor nesănătoase, pacea și starea sufletească, odihna și bucuria spirituală, disprețul față de slava oamenilor, smerenia care este legată de bucuria tainică, ura față de lume, iubirea față de lucrurile cerești și, mai degrabă, numai față de Dumnezeul cerurilor, vederea Luminii necreate chiar dacă cineva își acoperă ochii sau îi scoate (p. 634).

Din cele de mai sus este clar că scopul vindecării omului este vederea Luminii necreate. Totuși, întrucât acest capitol tratează teoria, cred că este bine să prezentăm învățătura sfântului conform căreia există mai multe grade ale teoriei. Sfântul spune că al acestei teorii există un început și ceea ce urmează începutului, care diferă în cele mai slabe și mai slabe, dar nu există sfârșit, deoarece progresul ei, precum și cel al răpirii în revelație, continuă la nesfârșit. Căci iluminarea este un lucru, iar vederea constantă a Luminii este alta, iar vederea lucrurilor în Lumină este alta. Sfântul scrie în mod caracteristic: „Și al acestei teorii, atât începutul, cât și lucrurile de după început, deosebindu-se unele de altele în cel mai slab și mai subtil mod, sunt sfârșitul universului; căci progresul său este infinit, așa cum este și răpirea în revelație; căci un lucru este o strălucire de lumină și altul este o vedere constantă a luminii, și altul este vederea lucrurilor în lumină, în care chiar și lucrurile îndepărtate devin vizibile ochilor și lucrurile viitoare sunt arătate ca ființe” (p. 478). Prin urmare, există grade de teorie și, prin extensie, grade de cunoaștere.

În acest moment, cred că este bine să ne uităm și la învățătura Sfântului Petru Damaschin despre cele opt teorii spirituale (Filocalia III, 32-33). Conform Sfântului Petru Damaschin, există opt teorii spirituale, adică opt grade de theoria. Primele șapte sunt ale acestui veac, în timp ce al optulea este o lucrare a veacului viitor. Prima teorie este cunoașterea durerilor și ispitelor acestei vieți. A doua teorie este cunoașterea „păcatelor noastre și a beneficiilor lui Dumnezeu”. A treia, cunoașterea suferințelor dinainte de moarte și de după moarte. A patra, înțelegerea conduitei Domnului Iisus în această lume și a Ucenicilor Săi și a celorlalți sfinți, adică lucrările și cuvintele martirilor și ale sfinților Părinți. A

cincea, cunoașterea naturii și a schimbării lucrurilor. A șasea, teoria ființelor, adică cunoașterea și înțelegerea creațiilor sensibile ale lui Dumnezeu. A șaptea, înțelegerea creațiilor intelectuale ale lui Dumnezeu, și anume îngerii. A opta, cunoașterea lui Dumnezeu, și anume teologia.

Prin urmare, theoria are multe etape și grade și multe o preced pentru a se ajunge la theoria Luminii necreate, care este „frumusețea veacului viitor", „duhoarea lucrurilor cerești". Amintirea morții, care este un dar de la Dumnezeu, rugăciunea neîncetată, inspirația de a păzi desăvârșit poruncile lui Hristos, cunoașterea sărăciei noastre duhovnicești, adică înțelegerea păcatelor și patimilor noastre și pocăința care o urmează sunt grade ale theoriei. Toate acestea se realizează prin energia Harului divin. Desigur, theoria desăvârșită este vederea Luminii necreate, care se distinge și ea prin vedere și vedere constantă, așa cum spune Sfântul Grigorie.

Astfel, purificarea care are loc cu Harul lui Dumnezeu creează condițiile necesare pentru ca cineva să ajungă la theoria, care este comuniunea cu Dumnezeu, teizarea omului și cunoașterea lui Dumnezeu. Metoda ascetică a Bisericii duce la acest punct. Nu se face cu criterii omenești și nu își propune să-l facă pe om „bun și bun", ci să-l vindece complet și să dobândească comuniunea cu Dumnezeu. Atâta timp cât omul este departe de comuniunea și unirea cu Dumnezeu, el nu și-a atins încă mântuirea. Cel care practică spiritual și contemplă Lumina necreată este numit în limba Părinților „theoumenos". Această expresie este folosită de Sfântul Dionisie Areopagitul, Sfântul Ioan Damaschinul și reluată, așa cum am văzut mai devreme, de Sfântul Grigorie Palama (p. 620).

Vindecarea sufletului, a minții, a inimii îl conduce pe om la viziunea lui Dumnezeu și îl face cunoscător al vieții divine, iar această cunoaștere este mântuirea omului.

Rugăciunea trebuie să fie fierbinte pentru ca Dumnezeu să ne dea posibilitatea de a dobândi această cunoaștere a lui Dumnezeu. Îndemnul este clar:

„Veniți, să ne suim la muntele Domnului,

și în casa Dumnezeului nostru,

și privim slava Schimbării Sale la Față,

slavă ca a singurului născut din Tatăl;

Să primim lumină;

și devenind lipsit de inimă în suflet,

„Vom lăuda Treimea, una în esență, de-a lungul veacurilor.”

(Doxasticul Schimbării la Față a Domnului)

Aici stăm și cântăm:

Schimbarea la față a Te-ai făcut pe munte, Hristoase Dumnezeule,

ca să le arăți ucenicilor Tăi slava Ta,

După cum au putut. Strălucește și asupra noastră, păcătoșilor,

Lumina ta este lumina lumii; prin mijlocirea Maicii Domnului,

„Slavă Ție, Dătătorule de lumină.”

(Apolitikiunea Schimbării la Față)